Makale yayınlandı: AVRUPALI TÜRKLER AVRUPA TÜRK TARİHİ Uluslararası Katılımlı Türk Dünyası Stratejik Araştırmalar Kongresi Bildiriler KitabıBursa, s.391-395
https://www.sivilstrateji.org/2024/BursaKongre2024.pdf

"CINDRELLA" VE "GÖYÇEK FATMA" MASALLARINDA MOTIFLER

Doç.Dr.Aynur Gazanfar gızı

Khazar MAFİ koordinatörü

ÖZ

Masal hakkında ilk araştırmacı Fransız fable'larını öğrenen La Fonten Kabul edilmektedir. Daha sonra Grimm kardeşleri masal araştırmaları yapmışlar. Son 200 yıldan beri masal araştırmaları bilim adamlarının konuları arasında yer almaktadır. Özellikle Batı Avrupalı bilginlerin 19. yüzyılın başlarından itibaren derleme ve yayın olarak başlattıkları çalışmalar 20. yüzyılın başından itibaren de sınıflama, motif ve tip çalışmalarıyla hız kazanmıştır. Masalların oluşumunda formeller süjeler uluslararasılık hükmü kazansa da motifler genelde millilik ünvanını vermemişdir. Bu bağlamda Avrupa'da Cindrella, Azerbaycan'da Göyçek Fatma, Türkiye'de Külkedisi, Rusya'da Zoluşka vs. şeklinde bilinen masalı farklandıran motifleridir. Avrupada'dan derlenmiş Cindrella'da balkabağı belirgin motif ise, Azerbaycan'dan derlenmiş Göyçek Fatma masalında kara inek, ak, kırmızı, kara sular, koca karı vs. gibi motifler belirgindir. Rusya'dan derlenmiş Zoluşka kayak ile baloya giderken Cindrella balkabağında gitmişdir.

Aynı süjeye malik masallar ait olduğu bölgenin motiflerini alarak farklılık sağlar. Bu yüzdendir ki, masal oluşumunda motifler ciddi bir rol sahibidir.

Bildirimizde arama tarama ve kıyaslama metotları ile masallar arasındaki motif farklarını daha geniş ve kapsamlı şekilde araştıracağız.

Anahtar Kelimeler: Masal, oluşum, yaklaşım, yenilik.

Giriş

Masallarda bazı süjeler var ki, dünyanın çeşitli yerlerinde çeşitli motifler eklense de, hikayenin ana teması benzerdir. Biz bunu *gezergi (gezen) süjeler* olarak tanımlayacağız. Gezergi

süjetler dedikde halkların folklorunda mevcut aynı süjenin görülmesi kastedilmekte. Bu masallar uluslarası ve masalların analogu mevcut tüm halkların folklorunda mutlaka mevcuttur. Masal metinlerini millileştiren ise motiflerdir. Motifler halkın sahib olduğu dünyagörüşü, inanç sistemi, günlük yaşamı bazında şekillendiğinden millilik özelliğini korumayı başarmışdır. Motif metnin en küçük parçacıklarıdır (Gazanfargizi, 2022: 64). Propp da sihirli masallar üzerindeki araştırmasında ağırlığı motife vermişdir (URL-1. htpp: Propp V). Çünkü motif masalı belirleyen, hangi bölgeye ve bazen de zamana ait olduğunu gösteren hisselerdir.

Masal motifleri ait olduğu halkın günlük yaşam tarzına ve inancına aitdir. Bu yüzdendir ki, masalın ait olduğu milletin belirlenmesinde yardımcıdır. Nitekim tesadüfi değildir ki, Tarihi-Coğrafi Fin okulu da coğrafi ve tarihi açıdan masalların motiflerini temizleyerek ait olduğu bölgeyi bulmayı hedeflemişdir (Gazanfargizi, 2023: 25). Okulun motiflerden yola çıkarak metnin kökenine ulaşmak istemesi de tesadüf değildir. Meşakkatli bir iş olduğu ve motiflerin tarihi açıdan temizlenmesi zor olduğu için okulun teorisi gerçekleşememişdir (Goldberg C., 1984:12). Fakat, yine de bu okulun teorisi bize motifler hakkında genel bilgi vermeye yeterlidir. Motiflerin önemini anlamamız için Türkiye'de Kül Kedisi, Rusya'da Zoluşka, Batı'da Cindrella ve Azerbaycan'da Göyçek Fatma olarak belirlediğimiz masal metnini kıyaslamalı olarak öğrenmek yeterlidir sanırım.

Masalın motifsiz süjesi

Masalın kaba süjesi şöyledir: bir kızın annesi ölür, babası ikinci kez evlenir ve kızın bir üvey kardeşi ve üvey anası olur. Üvey anne ve kardeş kahramanımıza çok zulm eder. Bir gün sarayda bir balo/toy olur ve üvey annesi kahramanımızın gitmesine izin vermez. Kahramanımız bir şekilde sihirli güçlerin sayesinde Saraya gider, fakat sihirli güçler geceyarısına kadar geçerlidir, geceyarısı olmadan kahramanımız oradan uzaklaşmalıdır. Kahramanımız bir şekilde şehzade ile karşılaşınca zamanın nasıl geçtiğini unutur sarayı terketmeye gecikir, zamanın yaklaştığını görünce aniden sarayı terk eder fakat ayakabısının tekini sarayda unutur, şehzademiz ayakabının teki ile tüm memleketi gezer ve sonunda sevdiği kızı bulur ve evlenir. Masalın her dört varyantında süje böyledir. Fakat motifler değişkendir. Burada belirtmemiz lazım ki, maalesef Türkiyeden aldığımız Kül Kedisi masalının tamamen Cindrellanın etkisinde kaldığını gördüğümüz için Türk motifleri konusunda sadece Azerbaycan varyantından bahsedeceğiz.

Cindrella motifleri

Cindrella masalında gözümüze ilk çarpan motif balkabağıdır. Balkabağı soğuk Avrupa ülkeleri için kışın mucizevi bir sebzedir. Vitamin deposu ve kışın sert soğuğuna dayanıklı, Avrupa toprakları da bol bol yetiştiriyor.

Balkabağının kökeninin 7.500 sene öncesinden Amerikadan geldiği iddia edilmektedir. 16. yyda Tudor Ingilteresine gelmiş (Brecht, 2008: 119). Soğuk Avrupa ülkesinde sert kışın çeşitli yemeğin yapıldığı örneğin ekmek, çorba, tatlı, aş yapilan bu sebze içindeki vitaminlerle hem de tıbbi tedavi olarak da kullanilmaktadir. Hatta dahası korkmuş birinin ruhunu balkabağı ile sakinleştiriyorlar (Dhiman vd., 2009). Balkabağının kutsanmasını Halooven bayramındaki rolü ile de gösterebiliriz.

Masalın bir diğer motifi sincaplardır. Sincaplar hayvanlar aleminde oldukça zeki olarak kabul edilen canlılar arasında yer almaktadır. Çevresindeki tehlikeleri algılama konusunda, yiyecek bulmada, barınak inşa etme sürecinde çeşitli zekasal stratejiler uygulamaktadırlar. Sincaplar diğer kemirgenlere oranla çok daha hızlı öğrenmektedirler. Bazı çalışmalarda besin arama gibi belirlenen görevi yerine getirmede davranışlarının verimliliği gözlemlenmiştir. Sincaplar küçük oyunlarla, hayvanları ve diğer sincapları aldatma konusunda da oldukça başarılıdır (Chetia vd, 2021).

Güçlü bir koku alma özellikleri vardır ve bunu gömülü fındık gibi yemekleri bulmakta kullanırlar.

Göyçek Fatma

Göyçek Fatma masalında motifleri çok fazla görmekteyiz. Kara inek, yaşlı kadın, ak, kara, kırmızı sular. Sihrin ineğin böynuzunda olması yine Türklerin boynuzla ilgili kutsal inançlarının sonucu olarak görebiliriz. "Göyçek Fatma" masalında annenin ölümü detaylı şekilde verilir. Burada toplumda annelere saygı, annelerin kutsanmasını görmekteyiz. Anne ölüm döşeğinde kızına kara ineğe iyi bakmasını tembihler. Burada küçük bir dipnot geçelim ki, inek motivinin masala eklenmesi tesdüf sayılmamalıdır. Çünkü yaşamımızda inek önemli rol oynar. Etinden sütünden, derisinden, dışkısından fayadalanılan hayvana sevgi de çok idi. Lakin kara ineğin hem de boynuzu var ki, boynuzlu hayvanlar eski çağ Türk mitolojisinde Tanrının yerdeki elçileri hesab edilirler (Gazanfargizi, 2018:13). Daha sonra Sindrellanın yardımcıları kuşlar ve diğer ev hayvanları, veya diğer bir varyantda güzel peri anası olsa da, Azerbaycan varyantında kara ineyin kemikleri ve Fatma'nın hoşgörüsü sayesinde yardım için tüğünü veren yaşlı kadın yardım eder. Yaşlı kadın Azerbaycan metinlerinde çokca görünmektedir. Yaşlı kadının şamanın günümüzdeki izlerini taşıdığı araştırmalar ile açıklanmışdır (Hüseynova, 2021: 94).

Dikkat etmemiz gereken bir başka husus da Sindrella'nın zaten güzel bir kız olarak betimlenmesi, fakat Fatma'nın yaptığı iyilik karşılığında Yaşlı kadının onu ak, kara, kırmızı suda yıkatması ile güzelleşmesidir. Göyçek Fatma'nın elçimini rüzgar alır bir yaşlı kadının evine getirir. Yaşlı kadın başını okşaması karşılığında elçimi Fatma'ya geri vereceğini söyler. Fatma da yaşlı kadının ilan kurbağa dolu saçını okşar. Kadın saçını beğenip beğenmediğini Fatma'ya sorar. Fatma kadının kalbini kırmamak için çok beğendiğini söyler. Kadın Fatma'nın kalbinin güzelliğinin mükafatı olarak onu ak, kara, kırmızı suda yıkanmasını ister. Fatma güzelleştikce güzelleşir. Yine güzelliğe felsefi açıdan yaklaşım, kalbi güzel olanın yüzünün de güzel olması fikri neredeyse tüm masallarımızda mevcut (Ahundov, 2005). Fatma'nın güzelleşmesi de Azerbaycan'ın toplumca ahlak teorisini ihtiva etmiş olur. Ahlak normlarının tamamlanması için kalbi çirkin üvey kardeş yaşlı kadını başındaki yılan çayan için azarladığı ve kalbini kırdığı için suları yanlış kullanarak kara suda yıkanarak daha da çirkinleşir.

Bizce, masalın en milli motifi ise şehzade ve tayfası ayakabının sahibini bulmak için geldiklerinde Fatma'nın tandırdan bulunmasıdır. Çünkü tandır kültürü dünyada sadece Türklerde mevcuttur ki, bu da masalda yansımışdır. Anadolu'da neolitik çağdan itibaren yerleşme ve konut tiplerinde pişirme, ısı kaynağı yada kurban ateşi olarak ocakların, yakmak, pişirmek, eritmek gibi özel amaçlar için fırınların yine pişirme ve ısınma amaçlı olarak (daha sınırlı alanda) tandırların kullanıldığı arkeolojik kazılarla bilinmektedir (Naumann, 1985). Tandır kadar önemli bir günlük yaşam malzemesinin masalda olması tesadüf değildir.

Sonuç

Sonuç olarak belirtelim ki, masalın süjeleri uluslararsı olsa da, motiflerin esasen milli olduğunu belirttik. Cidnrella Batı Dünyasını ve Göyçek Fatma Türk Dünyasını yansıtan masal metni olarak aslında motifleri ile bize her iki "dünya" arasındaki inanç, günlük yaşam, felsefe açısından farkları ve benzerlikleri görmemizde yardımcı olmaktadır. Her iki masal metni daha da yakından incelendiği zaman dünyanın her yerinde üvey anne-kız ilişkisinin benzer olduğunu da görmekteyiz.

Kaynakça

Ahundov, Ehliman. (2005). *Azerbaycan nağılları.* Bakı: Şeq-Qerb

Brecht, Jeffrey K. (2008). Pumpkin and Winter Squash". In book: Vegetables I (pp.317-349).

Chetia, Hiranmoy, Krishna, Murali C. and Koprowski John L. (2021). Squirrels and tribes – A cultural analysis from Indian Eastern Himalayas. *Preprints* (www.preprints.org) DOI:10.20944/preprints202109.0473.v1

Dhiman, Anju K, KD, Sharma, Attri, Surekha. (2009). "Functional constituents and processing of pumpkin: A review". J Food Sci Technol 2009, 46(5), 411-417

Gazanfargizi, Aynur. (2023). *Folklorşünaslığın müasir problemleri.* Bakı: Köhlen.

Gazanfargizi, Aynur. (2020).*Nağılların poetikası.*Bakı: Köhlen.

Goldberg, C. (1984) The Role of the Mirror in Human Suffering and in Intimacy. Journal of the American Academy of Psychoanalysis 12:511-528

Hüseynova, Şebnem. (2021). "İbtidai inanclarda qarının şaman funksiyası". *Scientific Bulletin,* № 2, 2021, pages 92-99.

Naumann, Rudolf. (1985). Eski Anadolu Mimarlığı (Çev. Beral Marda), Ankara,189-198